

SAMTIDEN
M - 47J. A. Selander;

VARFÖR FÖR ANDRA GÅNGEN?

105137

För den, som följde rättegången mot Quisling från dess början i lagmansrätten till dess slut i Høyesterett och därunder hade rikliga tillfällen att ingående studera ej blott mannen utan även det norska folkets ställning till Gåtan Quisling, innebär innehålllet i overrettssakfører Benjamin Vogts nyligen i «Samtiden» och «Svensk Juristtidning» publicerade «resension» av A. Hemming-Sjöbergs bok «Domen över Quisling», ingen överraskning. Det enda man känner sig en smula förvånad över är, att en författare, som framträder med så stora anspråk på analytisk förmåga och kännedom i sak, själv nöjer sig med en så bristfällig och subjektiv bevisföring — vilken till råga på allt i vissa så att säga elementära stycken är så uppenbart felaktig, att ingen, som närmare känner fakta, kan undgå att se det. Det kan måhända vara förmätet av en lekman att framträda med ett inlägg i en domssak, men då jag torde få anses höra till det lilla fåtal svenskar, vilka ägnat rättegången mot Quisling, mannen och Gåtan, ett allvarligt intresse, och då Vogts inlägg främst gäller människan och förbrytaren och således väsentligt rör sig utanför det juridiska fältet, är det naturligt, om jag icke med tystnad kan förbigå hans artikel. Liksom Gåtan Quisling inbjuder Vogts inlägg till många reflexioner. Jag måste bekänna, att det var frestande, att redan under processens gång ägna uppmärksamhet åt en rad spörsmål, som icke hade med rättegången att göra men som likväl voro av en ytterligt brännande karaktär. Vidkun Quisling var ju icke bara förrädaren, han var också människan och medborgaren. Han var till råga på allt också norrmannen.

Det är det sista Benjamin Vogt är pinsamt medveten om. Han behandlar också — sig själv ovetande? — fallet långt mera som landsman än som jurist. Därvid tar han emellertid så ytligt på den ytterligt allvarliga uppgift, han förelagt sig,

att han löper uppenbar risk att inför svenska läsare göra sitt eget folk en stor otjänst. Samtidigt som han tydligen icke förstår, hur riskabla ur norsk synpunkt de vägar äro, som han beträder, söker han dölja de verkligt farliga frågeställningarna, de som kunna röra sambandet mellan Quisling och hans folk. Vad han uppnår är raka motsatsen till det syfte, han föresatt sig. Han formligen framtvingar den fråga, som ingen ännu ansett sig ha anledning framställa: var Quisling norrmann, och är en del av svaret på hans gåta att söka i den jordmån, politisk och annan, varur han uppstod? Benjamin Vogt känner, att frågan ligger på lur, och det är för att komma undan att svara som han skrivit sin artikel! Han har, för att definitivt släppa Quisling, velat avrätta honom för andra gången. Detta är emellertid fullkomligt onödigt — icke minst ur norrmännens egen synpunkt.

Vilken slutsats historien kommer att dra om sambandet mellan Quisling och den nationella jordmånen är det både för tidigt och lönlöst att spekulera över. Följer man i nuet Benjamin Vogts hela bevisföring, leder en självklar logik fram till, att det norska folket får bära ansvaret för förrädaren. Det är mot en dylik utveckling av Gåtan — ty att en sådan, trots alla bestridanden, är för handen, kan icke bortresoneras — som en varm vän av Norge och det norska folket på det bestämdaste måste opponera sig. Att biträda Vogt i hans försök att friskförklara Quisling är att ställa förrädaren mitt ibland norrmännen. Det räcker med att de icke kunna frånsäga sig ansvaret för själva personligheten. Men detta blir allt mindre, ju klarare det kan bevisas, att han var om icke sinnessjuk så dock galen. Att en sådan man kunde svinga sig fram till nyckelposition som förrädare är visserligen i och för sig ett för norrmännen besvärande faktum, men det är till väsentlig del av politisk natur, framför allt så tillvida som Quislings handel och vandel fram till förräderiet hade sin jordmån i ett, ur utrikespolitisk synpunkt, häpnadsväckande omdömeslöst skede, vilket för övrigt icke var lokaliserat enbart till Norge. Hur mycket man än söker reducera betydelsen av hans insats i Ryssland — en strävan, som förefaller den utomstående varken tilltalande eller rättvis — lär det svårigen kunna bestridas, att Quisling vid tidpunkten för sin hemkomst och åren efter denna var en av de få personer i Norden,

som till fullo fattade den bolsjevikiska politikens verkliga innebörd. Att denna insikt, som Quisling dock icke var mannen att politiskt tillgodogöra sitt land — vem hade vid den tidpunkten på skandinavisk mark mäktat något sådant? — var en av ingredienserna i den mörka brygd, som han lagade, är ställt utom allt tvivel. Det är omöjligt att frigöra sig från det intrycket, att den på ett avgörande sätt bidrog till att han spårade ur. Den har, hur paradoxalt det än kan förefalla, varit den kanske förnämsta orsaken till att han förlorade öfästet i verklighetens värld. Sådan var nämligen Quisling. Han brann av en rent fanatisk iver att dra en handlingens slutsats, och när han så icke ägde förmågan att på ett normalt sätt bemästra vare sig sitt tänkande eller sin målsättning, så kunde resultatet bli praktiskt taget vad som helst, vilket det ju också blev. Men det betyder icke, att Hemming-Sjöberg icke skulle ha rätt i sitt påstående, att Quisling var patriot. Det bekräftar tvärtom till fullo denna uppfattning. Att känna sig själv som patriot behöver ju inte innebära, att man brinner för sitt land på det sätt, som andra människor anse riktigt. Ett av de allra mörkaste dragen i hela dramat, utan vilket man för övrigt aldrig kan bilda sig en allsidig uppfattning om mannen och den roll, han spelade, är själva den politiska och militära bakgrund av ovetenhet, likgiltighet och försummelser, mot vilken han handlade. Man kan tryggt påstå, att det är farligt att avrätta Quisling för andra gången. De många frågor, Gåtan gömmer, bli då ännu mera pockande på svar.

Det innebär varken någon förhävelse över egen iakttagelseförmåga eller något underkännande av norrmännens hållning om man gör gällande, att vi främlingar, som följde processen, befunno oss i den fördelaktiga positionen, att vi på ett långt mera obundet sätt än norrmännen själva kunde ägna vårt intresse åt både mannen och bakgrunden. Det låg i sakens natur att så måste vara fallet. För norrmännen var han förrädaren och ingenting annat. Den inställningen var naturligt nog så stark, att det innebar vissa vådor att medan processen pågick till diskussion upptaga andra aspekter på personen. Det uppfattades lätt som försök att bortförklara hans brott. Men eftersom vi faktiskt inte voro engagerade på samma sätt som norrmännen, så kunde ju ingenting hindra oss från att under rättegången göra våra iakttagelser. Om vi

x) Skulden i ham var för stark.

därvid kommo till den uppfattningen — som jag tror Hemming-Sjöberg delar — att mannen var, såsom jag tidigare uttryckt det, om icke sinnessjuk så dock galen, så tycker man, att norrmännen skulle kunna känna en viss tillfredsställelse däröver. Vår åsikt innebär ju för norsk, nationell självkänsla en uppenbart förmildrande omständighet. Men självklart kunna vi inte göra något åt, om man inte känner sig tilltalad av denna vår mindre mörka syn. Det kan dock aldrig göras gällande, att den lägger sten på börda. Och det är inte minst därför som Benjamin Vogts artikel i en mångfald avseenden framstår som ganska obegriplig.

I sin dubbla avsikt att fritaga förrädaren från galenskap och reducera värdet av Hemming-Sjöbergs bok brister Benjamin Vogt både i saklig bevisföring och logisk slutledning. Hans artikel vimlar av franka påståenden och, minst sagt, otillfredsställande slutsatser. Har han, mot förmodan, varit närvarande under rättegången, så kan han hela tiden omöjligen ha sett något annat än förrädaren. Likväl var det människan Quisling, som från början till slut dominerade hela dramat. När Vogt till varje pris vill ha Quisling psykiskt friskförklarad, så kan man till att börja med påminna om, att inget intryck från de många förhören var så starkt, som det, att Quisling hela tiden talade från en annan värld. Denna var hans men icke vår, den som vi betrakta som normal. Yligt sett kunde det förefalla som om Quislings de första dagarna oavlatligt upprepade «Ikke på den måten» var ett försök att sno sig. I själva verket var det i lika mån ett uttryck för en annan dimension. Det var så uppenbart som helst, att han dvaldes i en av honom och åt sig själv fullständigt avgränsad tankevärld. Som särskilt slipad framstod han ju aldrig. Så mycket mera excellerade han i för oss vanliga människor helt främmande valörer. Redan den minsta lilla vilja till objektivitet tvingade åhöraren till den slutsatsen, att här stod en man, som helt enkelt inte ägde förmågan att tänka som vanligt folk.

I en studie av Quisling under rubriken «En sjuk europé», skriven under andra rättegångsveckan, placerade jag honom på Ibsens därhus i Cairo. Jag är fortfarande av den bestämda uppfattningen, att han hörde hemma där. I anslutning härtill kan det också förtjäna berättas, att när han slutat sitt för-

svarstal första dagen, och vi lämnade rättssalen, kommenterade en av Norges främsta pressmän det hela med de två orden: «Peer Gynt!» Då Benjamin Vogt söker göra gällande, att Quisling med sin vältalighet duperade «verdens forsamlende presse», så är detta rena fantasier.

Ett av de mest påfallande dragen i Quislings framträdande och personlighet var hans skrämmande blick. Den var mörker. Minuterna innan han reste sig för att hålla sitt försvarstal, var den på ett direkt skräckinjagande sätt fixerad på en punkt mitt på golvet. De av oss pressmän, som sutto nära honom, voro övertygade om att ett sammanbrott var omedelbart förestående. Under rättegången i högsta domstolen var detta mörker i hans blick ännu mer avgrundsdjupt. Med en sådan blick ser inte en normal människa på världen. Jag kan i själva verket instämma med Benjamin Vogt i hans yttrande: — — — «det uhyggelige ved Quisling er ikke hans abnormitet, men hans uhyggelige form for normalitet — —». Men såvitt jag förstår, innebär detta påstående minst av allt något bevis för att han var klok.

Uppgiften att åtta läkare skulle ha friat Quisling från att vara sinnessjuk är icke med sanningen överensstämmande. Sex av dem gjorde rent fysiska undersökningar, endast två, doktorerna Leikvam och Lofthus, sysslade med hans psykiska tillstånd. Båda förklarade inför lagmansrätten att de icke funnit några symtom, som tydde på att Quisling var sinnessjuk. Men Vogt förtiger det faktum, att Leikvam, efter lagmansrättens dom, publicerade ett nytt yttrande, vari han förklarade, att det icke kunde råda något tvivel om att Quislings hållning var paranoid betonad. Inför Høyesterett tog Leikvam detta uttalande på sin ed och gjorde dessutom bland annat följande intressante uttalande, som tillfullo bestyrker min uppfattning, att mannen helt dvaldes i en värld för sig: «Hans uppfattning är så till den grad särpräglad (kurs. av mig), — — — att han snart sagt på förhand är dömd att stifta en religiös sekt, precis som hans politiska system har blivit starkt begränsat och fått få anhängare. Men likväl finns det icke något, som såvitt jag kan se, tyder på att han är sinnessjuk ur vanliga synpunkter. Lika litet som man kan säga om en religionsstiftare i allmänhet, även om hans sekt är liten, att han är sinnessjuk.» Detta är ju i själva verket

n) Situationen var ännu normal. By den världen han så var den som hatet honom & ställde domarna fram i tiden!

strålände sagt och kastar ett utomordentligt starkt ljus över det mentala gränsland, där Quisling hade sitt hemvist. Vi, som icke voro predestinerade till att i Quisling se enbart förrädaren, ha aldrig velat bestrida psykiatrikernas uppfattning, att han icke var i vanlig mening sinnessjuk. Men man skall vara ganska renons på vanlig människokänedom för att betrakta honom som klok. Ett av de sannaste ord, som yttrades under rättegången, var Henrik Berghs parafras: «Ja, det finns mer i himmel och på jord, Horatio, än någonsin rättsmedicinen har drömt om.» För den djupa livserfarenhet, som låg i dessa ord, var Quisling varje dag, rättegången pågick, det levande beviset.

Det förefaller Vogt som om Hemming-Sjöberg icke förstätt mycket av Quislings väsen. Men har han själv lyckats tränga in i mannens psyke tillräckligt för att yttra sig med den tvärsäkerhet, som utmärker hans artikel? Svaret blir på goda grunder ett bestämt nej. Redan hans kritik av Hemming-Sjöbergs bok bygger på mycket lösa grunder. Sålunda bortser han alldeles från det faktum, att Hemming-Sjöberg ju aldrig satt som sin uppgift att skriva en biografi om Quisling. Hemming-Sjöberg har hållit sig strängt inom rättegångens ram. Hans bild av Quisling faller också helt inom denna. Det är framställningens utomordentliga förtjänst, att den aldrig lämnar den grund, som rättsförhandlingarna bildade. Hemming-Sjöberg har i själva verket på ett genialt sätt löst den uppgift, han förelagt sig. Var och en, som övervar rättegången, måste säga sig att boken är ett absolut adekvat uttryck för rättegångens förlopp och innehåll och Quislings ställning och framträdande under förhandlingarna. Det är Vogt, som på ett ganska bristfälligt sätt tillägnat sig akterna och ännu mer valörerna i dessa.

När Hemming-Sjöberg konstaterar, att Quisling aldrig förråde sin Herre och Mästare för 30 silverpenningar, så opponerar sig Vogt. Men var i rättegångsprotokollen är det bevisat, att Quisling för egen del och för att tillfredsställa någon materiell njutningslystnad använde de pengar, han mottog av Scheidt och Hagelin? Och var har Hemming-Sjöberg sökt fördölja, än mer förneka, att transaktionen var brottslig? Svar i båda fallen: ingenstädes.

Det är absurd Vogts anmärkning, att det i Hemming-

Sjöbergs bok icke skulle ha blivit tillräckligt klart framställt, att Quisling dömdes som förrädare. Om detta skulle vara riktigt, så är därmed också sagt, att anmärkningen helt drabbar Høyesterettsdommer Sigurd Fougner. Hans votum och motivering i Høyesterett har av Hemming-Sjöberg återgivits in extenso. Mera kan man inte begära. Men man kan, åtminstone enligt en lekmans uppfattning, sannerligen heller inte kräva, att ett domslut skall formuleras klarare och mera direkt på sak, än vad Sigurd Fougner gjort. Någon som helst oklarhet om vad Quisling dömdes för föreligger sålunda inte. Benjamin Vogts reflexioner på den punkten äro ur saklig synpunkt fullständigt obegripliga. I en rad andra fall äro de illa genomtänkta, missvisande och präglade av bristande förståelse för nyanser.

Nästan upprorande svag är Vogts anmärkning ifråga om general Ruges vittnesmål. — — — «det må høre til sjeldenhetene i alle lands rettshistorie», säger Vogt, «at kommanderende general under en krig blir innkalt som forsvarsvidne til fordel for den som har søkt å hindre hans mobilisering og hans kamp.»

Ja, det kan gott vara, att general Ruges framträdande inför rätten var en sällsynthet i rättshistorien. Men det var en sällsynthet, som gjorde ett outplånligt intryck och spred glans över det norska rättsväsendet, dess stora oväld och upphöjda styrka.

I anslutning till sin kritik av att det icke blivit tillräckligt understruket, att Quisling dömdes som förrädare och icke därför, att han hade en «konträr» uppfattning, tar hr. Vogt upp försvarsadvokatens inledningsord: «Hverken i domstolen eller ved skranken finnes noen som deler de synsmåter, som tiltalte har følt seg kallet til å forfekte.» Detta är, säger författaren, «jo langt på vei til å antyde at dommerne er parter i saken, altså ugille.» Vogt har alldeles missuppfattat Henrik Berghs ord. Ingen, som hörde dem fällas inför rätten, kunde ta miste på meningen med desamma. Vad Henrik Bergh ville säga och också på ett mästertligt sätt omedelbart fick fram var, att här stod en man, vilkens hela tankevärld var fullständigt främmande för den omgivning, vari han nu befann sig. Det är löjligt att beteckna detta som en antydning om att domarna

icke voro opartiska. Vad orden ville ge var perspektiv, och däruti förfelade de heller icke sin mening.

Lika grundligt har Vogt misstolkat Quislings yttrande i lagmansrätten: «Da lagmannen avbrøt meg i går, på en for øvrig vennlig og elskverdig måte.» Ingen kan ha oppfattet dette som uttrykk for servilitet. Så oerhört isolerad som Quisling utan tvivel kände sig inför lagmansrätten, förnam han domarens «elskverdige måte» som en rent mänsklig kontakt, för vilken han kände sig taksam. Det var kanske det enda tillfälle under hela rättegången, då man kunde uppfatta en aning av ödmjukhet från Quislings sida. Hans motsvarande tack inför Høyesterett, Vogts andra bevis för Quislings «ønske om å behage dem han i øyeblikket stod overfor», är likaledes missuppfattat. Jag hörde Quislings ord och kunde inte i dem inlägga någon annan mening än hans definitiva insikt om, att han nu stod omedelbart vid gränsen och därför kände taksamhet för, att han fick tala till historien, vars kommande rättvisa domslut han ju, som bekant, fullt och fast trodde på. Men om Vogt tror på sitt påstående om Quislings samtidiga illojalitet och servilitet, bör han läsa vad han anfört på ett annat ställe i artikeln, där nämligen varest han, stick i stäv med sitt påstående, åberopar Quislings ord till tyskarna 1940: «Jeg sa direkte til alle sammen at jeg forakter Dere. Det tror jeg ikke mange nordmenn hadde våget å si til de øverste tyske embetsmenn. Men jeg sa til dem: jeg forakter Dere, jeg kan reise til min gård i Telemarken . . .» En dylik frankhet inför de allsmäktiga nazisterna vittnar knappast om den servila inställning, författaren talar om. I detta sammanhang förtjänar det också att erinras om, att Quisling inte en enda gång under hela rättegången visade någon som helst svaghet inför domare och åklagare i form av ånger. Till och med den oerhörda press, som åklagarens tal innebar och som skakade många av åhörarna, uthärdade han utan att förändra en min. För min personliga del tror jag, att åklagarens tal aldrig nådde över gränsen till den extremt avgränsade värld, inom vilken Quisling för länge sedan slutit sig. I denna, som måste sägas ligga jenseits von Gut und Böse, var han så helt fången i sina egna föreställningar, att allt utifrån ljöd som eko från det överliga. Däri ligger också en av hemlig-

har blott alltför rätt uti, att Quisling alltid var «opptatt av et eller annet bortenfor det han holdt på med». Påståendet att Quisling icke var någon drömmare är icke med verkligheten överensstämmande. En drömmare behöver nödvändigtvis icke röra sig med sådana tankebilder, som det ligger något av svärmeri över. Det ohyggliga med Quisling var att han drömde sig in i en värld, där allt var extremt och hårt, där ingenting friskt och grönt fanns, utan alla källsprång, utom det egna dunkla jagets, voro uttorkade.

Det är överflödigt att avrätta Quisling för andra gången. Det räcker med akten på Akershus den dystra oktobernatten. Han var, långt innan han föll för exekutionsplutonens kulor, icke av denna världen, vilket icke är sagt vare sig i religiös eller sentimental mening. Han tillhörde och hade aldrig tillhört någon annan värld än sin egen sterila.

Varför envisas fortfarande en del norrmän med att göra honom till en normal förrädare? För oss utomstående iakttagare var han det icke. Och däri ligger från vår sida ett frikännande, icke av Quisling — men av hans folk i förhållande till honom.

J. A. Selander.